

Kazan Aydınlarından Âlimcan Barudî (1857-1921): Hayatı ve Fikirleri

Kübra ZENCİR*

Özet

Kazan ulemâsından Âlimcan Barudî (1857-1921), XX. Yüzyılda dine, pozitif bilimlere bakış açısı ve yazmış olduğu eserleriyle, Kazan'da Cedit okullarından Muhammediye Medresesiyle yaşadığı dönemi ve çevresini etkiledi. Kazan ve Buhara'da aldığı eğitimlerden sonra önemli eğitimcilerden biri oldu. Bu makalede, Barudî'nin hayatı, fikirleri, entelektüel gelişimi ve bazı eserleri değerlendirildi. Eserleri döneminin önemli eğitim kaynaklarından olduğu gibi günümüze de aktarılmadığı görüldü. Bu makalede Âlimcan Barudî'nin *İbadât-ı Selâs*, *Medhal-i Arabiye*, *Muâmelât*, *Sevâd Han*, *Tekmile-i Sevâd*, *Hüsnü'l İbâdet*, *Husûl-ül Ereb Fî Nahv-i Lisâni'l Arab*, *Hüsnü'l Meşreb Fî Sarf-ı Lisâni'l Arab*, *El Kitâbü's- Sâni: Mine'l-irhinati'l-müteselsileh fi ehadis-i Şerife*, *El-ukûdü's-Selâs: Nikâh*, *Talâk*, *Yemin*, *Maârif-i İslâmiyye*, *El Müntehab Min Kitab-ı Zeyli'l Müzeyyel*, *Bediü'l Maârif* ve *Ezkârü's Salât* adlı eserlerini özgün bir nitelikle ele alıp değerlendirilerek Barudî'nin görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Âlimcan Barudî, görüşleri ile yaşadığı dönemde derin izler bıraktı. Barudî kurmuş olduğu Muhammediye medresesini yeni usûllere göre düzenleyerek Türkistan halkları arasında eğitimin yayılmasında büyük rol oynadı. Barudî'nin bahsi geçen eserlerinin baskısı medreselerde okutuldu. Dinî ve fikrî açıdan önemli bilgiler ve detaylar içeren bu eserler, İslam dininin doğru anlaşılması ve eğitimin yaygınlaşmasında etkili olan kaynaklar arasında yer aldı.

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, kbzencir@gmail.com. (Makale gönderim tarihi: 28.10.2019; Makale kabul tarihi: 02.12.2019)

Anahtar Kelimeler: *Âlimcan Barudî, Kazan Tatarları, Muhammediye Medresesi, Eserleri.*

Alimcan Barudî (1857-1921) From Intellectuals Kazan: Life And Ideas

Abstract

Âlimcan Barudî, who is the ulemâ of Kazan, in the XX. th century, the innovative perspective of religious and positive sciences, founded the Muhammadiyya Madrasah and wrote works that have affected his time and environment. After training in Kazan and Bukhara, he became one of the most important trainers. In this article, Barudi's life, ideas, intellectual development and some of his works were evaluated. Although his works were important educational resources of the period, it was seen that they were not transferred to the present day. it was aimed to reveal Barudi's views by evaluating and discussing Alimcan Barudi's İbadât-ı Selâs, Medhal-i Arabiye, Muâmelât, Sevâd Han, Tekmile-i Sevad, Hüsnu'l İbâdet, Husûl-ül Ereb Fî Nahv-i Lisâni'l Arab, Hüsnu'l Meşreb Fî Sarf-ı Lisâni'l Arab, El Kitâbü's- Sâni: Mine'l-irhinati'l-müteselsileh fi ehadis-i Şerife, El-ukûdü's-Selâs: Nikâh, Talâk, Yemin, Maârif-i İslâmiyye, El Müntehab Min Kitab-ı Zeyli'l Müzeyyel, Bediü'l Maârif ve Ezkârü's Salât, with an original quality. Alimcan Barudi Alimcan Barudi left deep traces during his time with his views. He played a major role in spreading education among Turkestan people by arranging the Muhammadiyah madrasah he established according to new methods. The works mentioned above were printed and taught in madrasah. From a religious and intellectual point, these works are among the sources that have been effective in the proper understanding of İslam and dissemination of education.

Key Words: *Âlimcan Barudî, The Volga Tatars, Muhammediye Madrasa, Works.*

Giriş

VI. yüzyıldan itibaren İdil-Ural boyunda devam eden Türk hâkimiyeti, 1552’de Kazan Hanlığının ve 1556’da Astrahan Hanlığı’nın Ruslar tarafından ele geçirilmesiyle son buldu. Rus tarihinde 1552 ve 1556 yılları bir dönüm noktasıdır; bu işgallerle Ruslar, imparatorluk yolunda ilerleyerek hem Hazar sahillerine, Kafkasya’ya hem de Türkistan topraklarını yayılma imkânı buldu.¹ Kazan ve Astrahan’ı ele geçiren Ruslar, buradaki Türk - Müslümanlara karşı baskıyla Hıristiyanlaştırmaya çalıştılar. Tatarlar bu baskıya karşı dirense de bir kısmı Ortodoks Hıristiyanlığını benimsedi, onlara “Kreşin”ler denildi. Büyük Petro (1682- 1725) döneminde baskı ve tabiiyet politikası daha da şiddetlendi. Hıristiyanlığı benimseyenler, vergiden ve askerlikten muaf tutuldu; ancak Tatarların çoğunluğu din değiştirme politikasına karşı hareket ederek iki kat vergi uygulamasına rağmen direndiler ve muhafazakârlaştılar. II. Katerina (1762-1796) döneminde ise Rus hükümeti, Tatarlara karşı ılımlı bir siyaset izlemeye başladı. O, 1788’de Tatarların Doğu Avrupa ve Batı Sibiryâ Müslümanlarını da kapsayan “Müslüman Dinî İdaresi”ni kurmalarına izin verdi. Bu dönemde Tatarlar, Rusya ve Türkistan arasındaki ticaretin yapılmasında aracı rol üstlendiler, bu durum Tatarların sadece Türkistan Türkleri ile yakın ilişki kurmalarını sağlamadı, aynı zamanda Tatarlar Rus tüccarlarının dinî sebeplerle giremediği pazarlara hâkim olarak ekonomik açıdan güçlendiler. Tehlikenin farkından olan Tatar gençleri, dinî ilimlerde eğitim almak için Türkistan medreselerinin yolunu tuttular. Bu medreseler, günün koşullarına göre geri bir eğitim merkezine dönüşmüş olsalar da Tatarların millî-dinî eğitim almalarına, okuma-yazma oranlarının yükselmesine, güçlü bir ulema sınıfının oluşmasına neden oldu.² Ruslar ise Kazan Türkleri arasında pedagog ve misyoner N. İ. İlminski çalışmalarına başladı. Onun amacı, geleneksel-

¹ İlyas Topsakal, “Rus İmparatorluğu’nda Yeni Ortodoks Yapılanma: İlminskiy ve Sistemi 1860-1917”, *Tarih Dergisi /Turkish Journal of History*, 51, 2015, s. 47.

² Ahmet Kanlıdere, *XIX. Yüzyıl Türk Dünyası*, Ahmet Kanlıdere (ed.), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 7.

muhafazakâr eğitim sistemlerinin gelişmesini engellemek, Hıristiyan gruplar arasında dinî eğitimlerini almalarını sağlamaktı. Bu amaçla, Kazan'da okullar açıldı, Rus dilinin eğitim dili olmasını sağlandı.³

XIX. yüzyılda Rus işgal süreci hem siyasî hem de askerî açıdan baskısını artırırken; Türkler yeni reformların ve aydınlanmanın gerçekleşmesine yönelik adımlar attı. Bu reform hareketi İsmail Gaspıralı tarafından başlatılan “*usûl-i cedîd*” idi. Türk halkları arasında Kazanlı Tatar Türk âlimleri, tarihçiler, din adamları ve medrese ulemalarının benimsediği fikirler ve görüşler ile Rus işgalindeki Müslüman Türkler ve İslam Dünyası'nda büyük üne kavuştu. Yerli tüccarlar ve milliyetçi vatandaşlar mektep ve medreselerini korudu, hatta yeni medreseler kurdular. Din âlimleri tarafından edebiyat, eğitim, dil birliği, Müslüman kadınların özgürleştirilmesi, millî ve siyasî bilinçlenme alanında reformlar gerçekleştirildi.⁴ Kazan Tatarlarının uyanışında Ebunnaş Kursavî ve Şihâbüddin Mercanî gibi isimler etkili olurken Şeyh Zeynullah Resulî ve Âlimcan Barudî gibi ulemanın reformcu isimleri eğitim faaliyetlerinde bulundu. Dinî anlayışta ise Rızaeddin b. Fahreddin, Musa Carullah gibi isimler reform yanlısıydı. Bu kişiler dönemin ihtiyacına uygun, dönemin ihtiyacını karşılayan önemli eserler ortaya koydular. Bu kişiler yeni bir şeyler koymaktan ziyade İslam düşüncesinde bazı tartışmaları yeniden gündeme getiriyorlardı.⁵

XIX. yüzyılın sonlarında Kazanlı aydınlardan Âlimcan Barudî, “*usûl-i cedîd*” hareketinin eğitime uygulanmasında ve yenilikçi fikirlerin Rusya Müslümanları arasında yayılmasında büyük çaba harcadı. Barudî'nin dinî eğitimde tasarladığı ve uyguladığı usul-i cedid ile İsmail Gaspıralı'nın usul-i cedid'i arasında esas ve fikir bakımından farklılıklar olsa da Barudî'nin açık görüşlü olmasıyla Gaspıralı'yı takip ettiği

³ Kanlıdere, *XIX. Yüzyıl Türk Dünyası*, s. 9.; Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 342.

⁴ Kanlıdere, *XIX. Yüzyıl Türk Dünyası*, s. 30.

⁵ Kanlıdere, *XIX. Yüzyıl Türk Dünyası*, s. 10-18.

söylenbilir.⁶ Barudî, Müslümanların bilinçlenmesi, fikrî ve kültürel seviyelerinin yükseltilmesinde ilmî şahsiyetinin yanı sıra tasavvufî kişiliği ile de halkı etkiledi. Âlimcan Barudî hakkında, Türkiye’de Ceditcilik ve Cedit hareketi hakkındaki çalışmalarıyla tanınan Ahmet Kanlıdere tarafından 2019 tarihinde “Yusuf Akçura: Damolla Âlimcan el-Barudî” adlı eser ile çalışma yapılmıştır. Bu eser, Yusuf Akçura tarafından yazılan Âlimcan Barudî’nin biyografisini ortaya koyduğu gibi Barudî’nin eserlerinden faydalanılarak ek biyografiyle tamamlandı. Bu makalede ise yenilikçi fikirleriyle ön plana çıkan Barudî’nin hayatı, fikirleri ve daha önce ele alınmayan eserleri analiz edildi. Âlimcan Barudî’nin Arapça harfleriyle ele aldığı *İbadât-ı Selâs, Medhal-i Arabiyye, Muâmelât, Sevâd Han, Tekmile-i Sevâd, Hüsnü’l İbâdet, Husûl-ül Edeb Fî Nahv-i Lisâni’l Arab, Hüsnü’l Meşreb Fî Sarf-ı Lisâni’l Arab, El Kitâbü’s- Sâni Mine’l-irhinati’l-müteselsileh fi ehadis-i Şerife, El-ukûdü’s-Selâs: Nikâh, Talâk, Yemin, Maarif-i İslâmiyye, El Muntehab Min Kitab-ı Zeyli’l Müzeyyel ve Bediü’l Maârif, Ezkârü’s Salât* adlı eserleri incelendi.

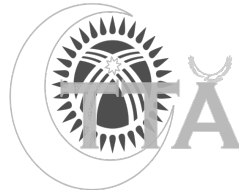
Hayatı

Tam adı, Âlimcan b. Muhammedcan b. Bünyamin b. Ali b. Kulmuhammed el- Barudî el-Müfti’dir. Resmî olarak Aliyev unvanıyla da anıldı. 2 Şubat 1857’de Kazan’a bağlı Küçük Kaval (diğer adıyla Köçik Kaval) köyünde dedesi Habibullah’ın evinde doğmuştur. Babası Muhammedcan Aliyef, Annesi Bibi Fahrünnisa’dır.⁷ Barudî, Köçik Kaval köyünde 3 yaşına kadar yaşadı, 1861 yılında ailesiyle birlikte Kazan’a taşındı.⁸ Âlimcan Barudî’nin çocukluk yılları babasıyla az vakit geçirmesi sebebiyle pek mutlu geçmemiştir. Babası ticaretle uğraştığı için eve

⁶ Yusuf Akçura, *Damolla Âlimcan El- Barudî Tercüme-i Hâli*, Aktaran: Ahmet Kanlıdere, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019, s. 40.

⁷ Akçura, *Damolla Âlimcan...*, s. 17; Ruslan Kariev, *Bölge Âlimlerine Göre İdil-Ural Bölgesindeki Yatsı Namazı Vakti Sorunu*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2013, s. 31

⁸ Abdullah Battal Taymas, *Âlimcan Barudî*, İstanbul 1958, s. 10.

aylar sonra gelebiliyor, geldiğinde ise zamanının büyük kısmı ticaretle geçirerek Barudî'yle ilgilenemiyordu. Annesi ise dede, görümce ve kaynanasıyla aynı evi paylaşıyor, sıkıntılarla büyük sorumluluk üstleniyordu. Evin tüm işini yüklenmesinin dışında su taşımak, buğday öğütme gibi ağır işleri de annesi Bibi Fahrünnisa Hanım yapıyordu. Barudî eğitime annesinin desteğiyle başladı ve elif-bayı okumaya başladı ve annesi onun ilk öğretmeni oldu.⁹ Daha sonra ilköğrenimini Kazan'da, 1862'de, Salahaddin b. İshak b. Said medresesinde yaptı ve Nurali Halfe'nin öğrencisi oldu, burada yaklaşık 13 yıl okuyup âlî dersleri tamamladı.¹⁰

Barudî, Musa Carullah, Zahir Bigi, Hadî, Sadrî Maksudî gibi dönemin önemli muallimlerinden dersler aldı, dört yıl boyunca Türkçe ve Kur'an dersleri aldı. Daha sonra Arapça (sarf-nahiv) ve mantık - kelâm kitaplarını okudu. Medresedeki hocası Selahaddin Hazret kendisine Buhara'ya gitmesini ve tahsiline orada devam etmesini tavsiye etti.¹¹ 1875'de Buhara'ya giden Barudî, Buhara'da Mir Arap Medresesi'nden bir hücre satın alarak yerleşti. Ardından dönemin önemli medreselerinden Govgeşan ve Kökeltaş Medreselerinde okudu.¹² Bu medreseler ve mektepler, İslamiyet'in ve Türk-İslam geleneklerinin halka öğretilmesi bakımından faydalı oldu. Bu yönü ile de işgalci Rusların Ruslaştırma politikasına karşı halkın bilinçlenmesini sağladı.¹³ Buhara'da yedi yıl kalan Barudî, 1882 yılında tekrar Kazan'a dönerek, aynı yıl, Kazan'daki Ak Mescit'te ikinci imam olarak göreve başladı.¹⁴

⁹ Akçura, *Damolla Âlimcan...*, s. 18.

¹⁰ Mehmet Saray, *Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1987, s. 44.

¹¹ Akçura, *Damolla Âlimcan...*, s. 38.

¹² İbrahim Maraş, *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002, s. 83.

¹³ Saray, *Türk Dünyasında Eğitim...*, s. 44.

¹⁴ Ramil Akhmetzyanov, *Tataristan'da Tasavvuf Kültürü*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2014, s. 79.

Barudî aldığı eğitimler sayesinde Türk-İslam âlemindeki mektep ve medreselerin gelişmiş milletlerin gerisinde kaldığını, eğitimde fen ve aklî ilimlere yeteri kadar önem verilmediğini gördü. Bu farkındalıklarıyla İsmail Gaspıralı'nın öncülüğünü yaptığı cedit hareketinin önde gelen isimlerinden birisi oldu.

Fikirleri

Dinî Anlayışı

Âlimcan Barudî; din, ahlâk ve sosyal konularda açık fikirli bir kişiliğe sahipti. Bu fikirleri Kazan ve Buhara'da aldığı eğitim ile tamamen netleşti ve Türk-İslam Dünyasının eksikliklerini gidermek için çalıştı.¹⁵ Buhara'da eğitim alanlar Halk arasında büyük saygı görür, ileri görüşlü aydınlar olarak kabul edilirdi. Böyle kabul edilmesine rağmen aslında Buhara'da okuyanlar eski usule bağlı, hocalarından görmedikleri veya kitaplarda okumadıkları hiçbir yeniliği kabul etmeyen, Ruslaşmaktan korktukları için dine sıkı sıkıya bağlı kimselerdi.¹⁶ Barudî ise bu yaklaşımın aksine ceditçiliğin genel karakteriyle dini, çağın gerekleri doğrultusunda anlaşılabilir ve yaşanabilir bir konuma getirmeyi amaçlıyordu. Onun yaklaşımı, dine yenilikler getirmekten ziyade dinin akıl yolu ile temellendirilmesine, dinî metinlerin doğru yorumlanmasına, dine mezhepler üstü yaklaşmaya, tasavvufun kabulüne, taklitten kaçınmaya ve çok yönlü okumaya dayanıyordu.¹⁷ Barudî, bu bakış açısına uygun yeni yetişen nesillere "*Felsefe-i Diniyye*" (Din Felsefesi) derslerinin yüksek medreselerde okutulmasını teklif

¹⁵ Kanlıdere, *XIX. Yüzyıl Türk Dünyası...*, s. 57.

¹⁶ Ferit Ağı, "XIX. Yüzyılda Tatar Türkleri'nde Ceditçilik (Milli Yenileşme) Hareketi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 57, 1988, s. 8.

¹⁷ İbrahim Maraş, "Günümüzde Rusya Federasyonu'nda Din Algısı: Akılcılık-Nakilcilik Tartışması ve Ceditçi Miras", *Orta Asya'da İslâm Temsilden Fobiye*, C. 3, Ed. Muhammet Savaş Kafkasyalı, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara-Türkistan 2012, s. 1635; Ramazan Biçer, "Şihâbeddîn Mercânî", *XIX. Yüzyıldan Günümüze Çağdaş İslam Düşünürleri*, Ed. Kemal Sözen, Ali Kürşat Turgut, Sabri Yılmaz, Divan Kitap, İstanbul 2017, s. 227.

ediyordu.¹⁸ Barudî'ye göre dini açıklayabilmek için Kuran'ı bilmek, Allah-u Teâlâ'yı tanımak, tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerine iyi hâkim olmak gerekiyordu.¹⁹ Diğer taraftan, bu yenilikçi görüşlere karşı çıkanlar onu bazı ithamlarla suçladı. Hatta Akçura'nın ifadesiyle: "Bazı müderrislerle islah-ı tedris (eğitim reformu) hakkındaki konuşmalarım bana hayli töhmetler yükler idi: "Edepsiz, üstatlara ihlâssız" iftiralarını çokça şişirttim. Hatta "Rafizî" diyenler de vardı."²⁰

Barudî'ye karşı suçlamalar ve çeşitli ithamlar olsa da kendisi dinî konuları yeni bir yaklaşım tarzıyla halkın anlayacağı şekilde eğitim vermeye, halkı bilinçlendirmeye ve aydınlatmaya devam etti.

Eğitim Görüşü

Kazan'da Cedit okullarını geliştiren önemli kişilerden birisi Barudî, Kazan ve Buhara medreselerinde aldığı eğitimle medrese eğitimindeki eksikleri analiz ederek Kazan'da yenilikçi anlayışla bir medrese kurdu.²¹ İsmail Gaspıralı'nın 1884'te açtığı "Usûl-i Cedîd" okuluyla, Rusya Müslümanlarının eğitim ve kültür seviyelerinin yükseltilmesi için emek harcadı ve o dönemin önemli yazar, şair ve siyasetçilerinin eğitim almasını sağladı. Bu âlimlerden Barudî de Gaspıralı'nın yolunu takip etti ve fikir ve amaç bakımından farklılıklar olsa da uyguladığı yeni usûllerle Muhammediye Medresesi'ni kurdu.²²

¹⁸ İbrahim Maraş, "İdil Ural Bölgesi Müslümanları ve Ceditçilik Düşüncesi", *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet'e Katkıları Sempozyumu*, Ed. İsmail Hakkı Göksoy, Nejdet Durak, S.D.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta 2007, s. 571.

¹⁹ Akçura, *Damolla Âlimcan...*, s. 57.

²⁰ Akçura, *Damolla Âlimcan...*, s. 18.

²¹ Mustafa Ergün, Barış Çiftçi, "Türk Dünyasının İlk Ortak Eğitim Reformu: Usul-i Cedit Hareketi", *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*, İzmir 2006, s. 7.

²² Nadir Devlet, "Âlimcan Barudî", *DİA*, C. 2, s. 463.

Âlimcan Barudî hocası Şihâbüddîn Mercânî gibi eğitimde çağın ihtiyaçlarını karşılayamayan, içeriği eskimiş kitapların öğretimden çıkarılmasını, medrese programına Kur'an, hadis ve İslam tarihi derslerinin yanında matematik, tarih, coğrafya gibi akli ilimlerin okutulmasını, Müslümanların bağnazlıktan uzak zamanın gereklerine göre yetiştirilmesi, dinin hurafelerden ve bağnaz düşüncelerden temizlenmesi gerektiğini savundu.²³ Bu düşüncelerini uygulamak için Muhammediye Medresesi İptidai, Rüşdi, İdadi ve Âli şubeleri olmak üzere yeniden düzenledi. bu şubelerin oluşumu Batı tipi Osmanlı eğitim sisteminin bir benzerini ayrıca öğretmen yetiştirmek amacıyla muallim şubesini açtı. Usûl-i Cedit yanlısı *Din ve Edeb* adlı bir dergi çıkardı. Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mace ve Nesaî'nin "es-Sünen"leri, Buharî ve Müslim'in "el-Câmi'u's-Sahih" ve hadislerin güvenilir ve büyük kısmını içeren Kütüb-i Sitte üzerinden değerlendiren Âlimcan Barudî'nin eğitimde hadis ilminin gelişmesine büyük katkısı oldu. Müslim'in "el-Câmi'u's-Sahih" kitabını ders programına koyarak bizzat kendisi onu muntazam şekilde okutulmasını sağladı. Hadis ilminde medresede iyi öğrencilerin yetişmesine sebep oldu. Muhammediye'ye girmek için Tatar Dili ve Edebiyatı, Rusça, aritmetik, coğrafya, İslam Tarihi ve Kur'an bilgisi derslerinin sınavlarını geçmek gerekiyordu. Medrese programı, on iki pozitif bilim ve dört dinî dersi içeriyordu.²⁴ Muhammediye Medresesi'nde Hüseyin Yamaşev, Ali Asker Kamal, Fatih Emirhan, Mecit Gafuri, Zarif Beşiri, Fethi Burnaş, Âlimcan Şeref, Burhan Şeref, Ali Rahim, Aziz Ubeydullin ve Naki İsenbet gibi tanınmış yazar, şair ve siyasetçiler tahsil gördü.²⁵ Barudî'nin kurduğu bu medrese, gördüğü

²³ Ahmet Kanlıdere, "Mercânî", *DİA*, C. 29, s. 170.

²⁴ M. Yaşar Kandemir, "Kütüb-i Sitte" *DİA*, C. 27, s. 222; Bünyamin Erul, "Tatar Alimlerden Rızaeddin B. Fahreddin (1859-1936) ve Hadisçiliği", *AÜİFDXLVI/ II* 2005, s. 59.; Ergün, Çiftçi, *Türk Dünyasının İlk Ortak Eğitim...*, s. 7; Azade-Ayşe Rorlich, *Volga Tatarları: Yüzyılları Aşan Milli Kimlik*, Çev. Mehmet Süreyya Er, İletişim, İstanbul 2000, s. 197.

²⁵ İsmail Türkoğlu, *Türk Dünyasının Kuzey Yıldızları Türk – Tatar Aydınları*, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 17, 2012, s.117.

ilgiyle usûl-i cedit eğitiminde, İdil-Ural bölgesinin en önemli ve en büyük okullarından biri oldu.²⁶

Âlimcan Barudî kadınların eğitim meselesine önem veriyordu. Tarikat ve medreselerdeki eğitim faaliyetleri noktasında Avrupai eğitim tarzının İdil – Ural sahasına girişine sebep oldu, kadınların sosyal hayata katılmalarında dinî bakımdan bir sakınca olmadığı görüşünü destekledi. Barudî, kadınların öğrenim görme fikrinin halk tarafından kabul edilmesini ve halkın bu fikri desteklemesi yönünde çalışmalarını sürdürdü. Barudî, medrese derslerinin ıslah edilmesi gerektiğini belirterek kadınların eğitim almasını müzakere etti, bu amaçla bir kitap ya da dergi çıkartarak kadınların eğitimine katkı sağladı.²⁷

Barudî'nin kendisi gibi eşi de kadınların eğitimine önem verdi ve Muhammediye Medresesi bünyesinde kız çocukları için açılan mektepte muallime olarak çalıştı. 1890'ların sonlarında Barudî'nin gayretleri ile Muhammediye Medresesi gerek fiziki imkânları gerekse programı ve ders kitapları bakımından en önemli ceditçi medreselerden bir haline geldi.²⁸ Âlimcan Efendi, Buhara ulemasının halkın eğitim ve terbiyesine önem vermemelerini eleştirirken, kendi memleketi Kazan ile Buhara'yı karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırmada, Kazan ve Bulgar memleketlerinde mollaların halka faydasını övmekte, Buhara ulemasının sadece ders vermekle, imamlarının ise namazla meşgul olduğunu halka tesirlerinin olmadığını ifade etti. Kadınların eğitimi noktasında da kadınları okutmanın Buhara'da yok denecek kadar az olduğunu, kadınların da din ve ibadet bilgisi noktasında eksik olduklarını söyledi. Kazan da ise bu durumun tam tersi bir durum olduğunu ve bundan duyduğu memnuniyeti ifade etti.²⁹

²⁶ Maraş, "İdil Ural Bölgesi...", s. 84.

²⁷ Akhmetzyanov, "Tataristan'da Tasavvuf...", s. 80.; Akçura, *Damolla Âlimcan...*, s. 109.

²⁸ Alper Alp, *Kazan Tatarları'nın Siyasî Konum ve Yönelişleri (1905-1916)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 26.

²⁹ Akçura, *Damolla Âlimcan...*, s. 54-55.

1917 yılının Mayıs ayında Moskova'da toplanan “Umum Rusya Müslümanlarının Birinci Kurultayı”nda Âlimcan Barudî de yer aldı. Burada, kadınla erkeğin dinen eşit olduğunu, kadınların siyasî, içtimai faaliyetlere ve seçimlere katılabileceğini, nikâh sırasında her iki tarafın da rızasının alınmasını, kadınlara boşanma hakkı verilmesini savunan, birden çok kadınla evlenmeyi yasaklayan kararların şeriata uygun olmadığını beyan eden 191 imzalı önerge Âlimcan Barudî'nin desteği ile kabul edildi.³⁰

Bu gelişmelerin yanısıra Barudî'nin kurduğu Muhammediye Medresesi her ne kadar modern anlayışla öğrencilerinin eğitim görmesini amaçlasa da bazı öğrencileri tarafından medresenin modernliği, eğitimin yapaylığı ve Barudî'nin pozitif bilimleri ulaşımda dinî araç olarak görmesi noktasında da eleştirildi.³¹

Eserleri

Âlimcan Barudî, yaşadığı dönemde fikirleri, faaliyetleri ve yazdığı eserleri ile Rusya Müslümanları ve bilhassa Kazan Türklerinin uyanışında büyük rol oynayan bir âlimdi. Barudî, yaşamı boyunca “Bed'ü'l-maârif, Muamelât, Maârif-i İslâmiyye” gibi pek çok eser yazdı. Barudî, çağdaşlarının aksine öğretimin Türkçe olmasını ve eğitimin yeni anlayışla yapılmasını savundu. Bundan dolayı yazdığı eserler ders kitabı niteliği taşımaktaydı. Barudî, eserlerinde konunun anlaşılmasını zorlaştıracak kavramlardan uzak durmuş ve konuları açık ve net bir biçimde anlatmıştır. Âlimcan Barudî'nin yazdığı eserlerden; İslam dininde yer alan ibadetleri, Arapça yazım ve dil bilgisi kurallarını öğrenmek mümkün olduğu gibi, bunun yanında eğitim öğretimin neden önemli olduğu, eğitimin gelişmesi için neler yapılabileceği, dönemin medreselerinin durumu ile ilgili fikirler edinmek mümkündür.

³⁰ İsmail Türkoğlu, “Müslüman Kongreleri”, *DİA*, C. 32, s. 97-98.

³¹ Azade-Ayşe Rorlich, *Volga Tatarları: Yüzyılları Aşan Milli Kimlik*, Çeviren: Mehmet Süreyya Er, İletişim, İstanbul 2000, s. 197.

Barudî'nin yazdığı eserler, dönemin medreselerinde okutulmak maksadı ile defalarca basılmıştır.

İbâdât-ı Selâs ve İbâdât-ı Selâs (Tetimme)

Âlimcan Barudî'nin bu eserinin içeriği, Kur'ân-ı Kerim ayetlerini esas alınarak farz ibadetleri hac, oruç, zekâtın tarif ve açıklamalarından oluşur. Bu ibadetlerinin yanı sıra "Umre" ve fitir sadakasıyla alakalı nafîle ibadetlerden de bahsetmiştir. Bu konu içeriklerinin çocukların anlayacağı bir üslupla 1893 tarihinde yayınlamıştır.³² İbâdât-ı Selâs (Tetimme) isimli eserini ise "İbâdât-Selâs" adlı eserine ek olarak genişleterek 1909 tarihinde çocuklardan ziyade yetişkinleri bilgilendirmek amacıyla ayrıntılı şekilde yazmıştır.³³

Barudî, Müslümanlara oruç ve hac ibadetlerinin farz kılınması, nasıl gerçekleştirmesi gerektiği, vaciplerinin neler olduğu hakkında detaylı bilgi vermiştir. Barudî eserinde, Allah Teâlâ'nın zekâtı farz kılarken fakirlerin hakkını gözettiğini "Zekât fakirlerin hakkıdır. Zekât vermeyen kişi onların hakkına girmiş olur ve bu kişilerin malından hayır ve bereket gelmez." ifadeleriyle açıkladı. Halk arasında zekâtın yanlış anlaşıldığını, zekâtın "malî" şartlarından dolayı farz kılındığına, kimlere, ne kadar zekât vermek gerektiğine ve zekâtın önemine değinmiştir. İslam'ın beş şartının Allah (c.c)'in varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed (s.a.v)'in peygamberliğine inanmak, Ramazan ayında Ruze (oruç) tutmak, hacca gitmek ve zekât vermek olduğunu söylemiştir.³⁴

Medhal-i Arabiye

ÂlimcanBarudî'nin Medhal-i Arabiyye yani "Arapça'ya Giriş" eseri, medrese öğrencilerine Arapçayı başlangıç seviyesinde öğretmek amacıyla yazdığı risaledir. Bu eserin daha iyi anlaşılması amacıyla, eserine ekler (tetimme) kısmı da yerleştirdi. Barudî eserinde, Arapça dil kaideleri üzerinde ehemmiyetle durarak kelimelerin i'râblarını ve nasıl

³² Âlimcan El Barudî, *İbâdât-ı Selâs*, Kazan 1893, s. 2-19.

³³ Âlimcan El Barudî, *İbâdât-ı Selâs*, Kazan 1909, s. 3-16.

³⁴ Âlimcan El Barudî, *İbâdât-ı Selâs*, Kazan 1893.

yapıldıklarını örneklerle açıkladı. Arapça’da “Kafiye Kitabı”na benzeyen bu eseri ayrıntılı ve titizlikle ele almış, eserini dua ile sonlandırmıştır.³⁵

Muâmelât

Âlimcan Barudî, “Muâmelat” başlıklı eserinde, İslam dininde günah, sevap, sünnet, vacip ve haram olan kaideler hakkında bilgiler verdi. Barudî eserinde, toplum yaşayışında İslami usullere göre yeme – içme adabından bahsederek haram, helal ve mekruh olan yiyecekleri bilmek gerektiğini açık ve anlaşılır bir üslup ile ifade etti. Allah Teâlâ’nın haram kıldığı şeylerden uzak durulmasını, Allah’ın emrettiği ibadetlerde kusur edilmemesini gerektiğini aksi takdirde ahirette o kişilerden hesabının sorulacağını hatırlattı.

Barudî, dini bilgilerin yanı sıra dönemin geçim kaynağı olan ticaret üzerine de İslamî düşüncelerini ifade etti. Ticaretin nasıl yapılması gerektiği, ticaretle İslam’a göre caiz olmayan durumları açıklayarak tüccarlara helal kazanç hakkında bir takım öğütler verdi.³⁶

Sevâd Han

Âlimcan Barudî’nin bu eserini medresedeki Sıbyanlara (çocuklar) Arapça harfleri ve kelimeleri, kaideleri öğretmek amacıyla kaleme aldı. Barudî, Arapça harflerinin başta, ortada ve sonda nasıl yazılacağı, iki üstün bulunan harfler, iki ötre bulunan harfler ve şeddeli harflerin tanımını ve bunların nasıl okundukları ile ilgili açıklamalar ve örnekler verdi. Ayrıca, hicri aylara, rakamlara ve ebced hesabını açıkladı.

Arapça gramer konularının yanı sıra bir kişinin nasıl güzel ve örnek bir Müslüman olacağını, Müslümanlıkta Allah-u Teâlâ’ya şükür etmenin ve peygambere salâvat getirmenin öneminden bahsetti. İslam farzlarının yerine getirilmesi gerektiğini ve bu farzların Allah’ın varlığı ve birliğine inanmak, Hz. Muhammed’in onun peygamberi ve elçisi olduğuna inanmak, hac, oruç, zekât ibadetlerini açıkladı. Bu bilgilerin yanı sıra Hz. Muhammed (s.a.v)’in hayatını anlatarak *kurbanın*

³⁵ Âlimcan El Barudî, *Medhal-i Arabiye*, Kazan 1894, s.2-32.

³⁶ Âlimcan El Barudî, *Muâmelât*, Kazan 1910, s.3-36.

Muharrem ayının onuncu günü, Recep ayı- Regaip bayramında, Şaban ayının on sekizinci gününde, Zilhiccenin dokuzuncu günü- aşure gününde, haccın onuncu günlerinde kesilebileceğini ifade etti. Amentü, Rabbena, Ettahiyât, Subhâneke, Allahüme Salli, Allahüme Barik gibi namaz dua ve sûrelerine yer verdi.³⁷

Tekmile-i Sevâd

Âlimcan Barudî, bu eserinde eğitimin önemine ve amacına değinmektedir. Bu eserin amacı, Çocuklara okumayı sevdirmek ve okumaya yönlendirmek olduğunu, yazı yazmalarının geliştirilerek iki yönlü eğitim verilmesini ifade etti. Medrese'nin tanımını yaparak işleyişi, modernleştirilmesi ve önemi hakkında bilgiler verir. Bu medreseleri erkek öğretmenlerin yanı sıra kadın öğretmenlerinde görev yaptığı mekânlar olarak görür. Bu eserinde, zekât, oruç, hac gibi temel farz ibadetlerinden bahsettiği gibi Müslümanların temiz olması gerektiği İslam'da "taharet" kavramını ve önemini açıklamıştır. Bununla beraber eserinin son kısmında "Fasıl" başlığı ile çeşitli hayat derslerine değindi. Barudî, "Fasıl" başlığı altında; hocalara kıymet vermenin ve saygı göstermenin önemini "Üstazın hakkı ata hakkından uluğdur." cümlesi ile vurgulamıştır. İlim yolunda ilerlemek gerektiğinden ve anne- babaya saygı, doğru ve dürüst bir insan olmanın önemini vurguladı.³⁸ Kısaca, toplumun eğitim almasının gerekliliği, hocaların ve anne-babanın kıymeti hakkında çocuk ve gençlere öğütler vermek amacıyla yazdı.

Hüsnu'l İbâdet

Âlimcan Barudî, bu eserinde namaz ibadetini överek, namazın vakitlerini, namazın nasıl kılınacağını, hangi surelerin okunacağını ve namazda vacip ve mekruh olan durumları soru-cevap şeklinde detaylı bir biçimde açıkladı. İki rekât sünnetten başka nafil namazı kılmanın mekruh olduğunu, bunun yerine kaza namazı kılmanın daha doğru olduğunu ifade etti. Namazın şartları arasında, kişinin avret yerlerini

³⁷ Âlimcan El Barudî, *Sevâd Han*, Kazan 1891, s. 2-24.

³⁸ Âlimcan El Barudî, *Tekmile-i Sevâd*, Kazan 1908, s.3-62.

örtmesi, kıyam halinde bulunması ve niyet etmesi gerektiğini vacip ve mekruh olan durumlarına açıklık getirdi. Halka namaz kılmayı öğütlemiştir. Dini bilgilerin daima âlimler/ din adamları tarafından açıklanması gerektiğini de vurgulamıştır.³⁹

Hüsnü'l-Meşreb Fî Sarf-ı Lisâni'l-Arab ve Husûl-ül Ereb Fî Nahv-i Lisâni'l Arab

Âlimcan Barudî'nin bu eserleri, medreselerde öğretilmek üzere Arapça– Osmanlıca dilbilgisi kuralları ve bilgilerine yer verdi. Arapça'da yer alan asli isimleri *ism-i mekân*, *ism-i zaman*, *ism-i alet*, *ism-i tasgir* ve fiilden türemiş isimlerinin yanısıra (*ism-i fa'il*, *ism-i mef'ul*, *sıfat-ı müşebbehe*, *mübalağa-i fa'il*, *ism-i tafdil*, *ism-i mekân*, *ism-i zaman*, *ism-i alet*, *ism-i tasgir*, *ism-i mensub'u* örneklerle açıkladı.⁴⁰ Husûl-ül Ereb Fî Nahv-i Lisan İl Arab adlı eserini Arapça kaideleri öğretmek amacıyla örnekler vererek açıkladı.⁴¹

El-Kitâbü's-Sânî: Mine'l-irhinati'l-müteselsileh fi ehadis-i Şerife

Âlimcan Barudî, bu eseri yani hadis ve sünnetleri doğru ve eksiksiz bir şekilde halkı bilgilendirmek amacı ile yazdı.⁴²

El-Ukûdü's-Selâs: Nikâh, Talâk, Yemin

Âlimcan Barudî, evlilik, nikâh, mehir, mahrem, namahrem kavramlarını ele alarak bu kavramların dini boyutu hakkında bilgi verdi. Mal paylaşımında Kadınların hakkı ve kadının toplum içindeki yeri, kadının hakkı olan şeyler ve bunların şer'î (dinî) boyutunu açıkladı.⁴³

³⁹ Âlimcan El Barudî, *Hüsnü'l İbâdet*, Kazan 1910.

⁴⁰ Âlimcan El Barudî, *Hüsnül Meşreb Fî Sarf-ı Lisâni'l Arab*, Kazan 1891, s.2-132.

⁴¹ Âlimcan El Barudî, *Husûl-ül Ereb Fî Nahv-i Lisâni'l Arab*, Kazan 1892.

⁴² Âlimcan El Barudî, *El Kitâbü's Sâni: Mine'l-irhinati'l-müteselsileh fi ehadis-i şerife*, Kazan 1908, s. 2-26.

⁴³ Âlimcan El Barudî, *el-Ukûdü's-Selâs: Nikâh, Talâk, Yemin*, Kazan, t.y., s. 3-32.

Maârif-i İslâmiyye

Bu eserinde eğitim- öğretim ile yenilikçi fikirlerine yer verdi. Barudî'ye göre, eğitim –öğretimde dini ilimlerin yanında akli ilimlere de yer verilmelidir. Bununla beraber öğretimin Türkçe yapılması gerektiğini vurguladı.⁴⁴

El-Müntehab Min Kitab-ı Zeyli'l-Müzeyyel

Barudî eserinde, önemli İslam âlimlerinden Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin tefsir, hadis, fıkıh ve tarih gibi ilim dallarındaki görüşlerini değerlendirdi. “İslâm tarihçilerin şeyhi” veya “İslâm dünyasının Herodot'u” olarak tanımlanan Taberî'nin “Tarih-i Taberî”nin konusu zaman ve yaratılış meselelerini ele aldı, IV. yüzyılın başlarına kadar olan uzun bir süreye ışık tutması ve tüm bunları tarihçi kimliğinin yanında tefsirci bir yaklaşımla aktarması bakımından önem arz eder.⁴⁵ Bu eseri, Âlimcan Barudî, “El Müntehab Min Kitab Zil El Müzeyyetzal” eserini Türkçeye çevirmiş, ayet, hadis ve sünnetlerle destekledi. Barudî'nin çevirisi dinî ilimlerinde yanı sıra sarf, nahiv, ahlak, mantık, matematik gibi akli ilimlerle meşgul olanların örnek olarak kullandığı başucu kaynaklarından birisi oldu.⁴⁶

Ed-Dîn ve'l-Edeb

Âlimcan Barudî'nin 1906'da yılında ed-Din ve 'l-Edeb dergisini çıkardı. Bu derginin baskıları aralıklarla 1917'lere kadar devam etti. Barudî'nin bu dergide birçok makalesi yayımlandı. Barudî dergide, hayat dersi niteliğinde olan iyilik, doğruluğu ifade eden hadis-i şeriflere, hikâyelere yer verdi. Özellikle Müslümanlar arasında dostluk ve kardeşliğe vurgu yaparak “Müslümanın Müslümana kanı haramdır.” cümlesini vurgulayarak birliğin sağlanması gerektiğini vurguladı.

⁴⁴ Âlimcan El Barudî, *Maârif-i İslâmiyye*, Kazan 1895, s. 3-24.

⁴⁵ Fatih Kanca, “Taberî'nin Târîhu'l-Ümem Ve'l-Mülûk Adlı Eserinde Esbâb-ı Nüzûl”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/9, 2018, s. 400.

⁴⁶ Âlimcan El Barudî, *El-Müntehab Min Kitab-ı Zeyli'l-Müzeyyeyel*, Kazan, t.y., s. 2296-2561.

Rusların etkisini, medreselerinin durumunu, medreselerin ıslah edilmesinin neden gerekliliği olduğu hakkında detaylı bilgilere rastlandı.

Medreselerde Arapça derslerinin yanı sıra Tatarca derslerinin verilmesi gerektiğini vurguladı. Medreselerin önemini “Medreseler ne kadar kuvvetli ise ülke o kadar güçlü olur. Milletın talebeleri arttıkça askeri, siyasi, ticari ve içtimai kuvveti de o ölçüde artar. Muharebelerde Avrupa’nın birincisi olan Rusya ne kadar büyük olursa olsun âlim ve talimde geride kalmıştır.” diyerek vurguladı ve Rusların örnek alınmasından ziyade eğitim alanında geride kaldığını ifade etti.

Dünya’daki önemli medreselerden Hindistan’da bulunan Ali Kadı Külliyesi’nin kurulmasının sebebinin Seyid Ahmed Han’ın mevcudu, giderleri ve ders içeriklerinden bahsetti, onun örnek bir külliye olduğunu vurguladı. Bu külliyenin muallimi Seyid Ahmed Han’ın eğitimi, talim ve terbiye konusundaki katkıları hakkında bilgi verdi.

O dönem Kazan’da bulunan medreselerde çok az öğrencinin eğitim görmesinden yakınan Barudî, halkın bilinçlenmesi için eğitimin önemine vurgu yaptı. Özel teşebbüs ve devletin desteğiyle medreselerin açılmasını istedi. Öğrencilerin terbiyesinde iki yönlü olması gerektiğini ve eğitimde *Terbiye-i ilmiye ve akliye; Terbiye-i bedeniye*’nin önemini vurguladı. Bu eserinde, İnsanlar için Kur’an’ı Kerim’in bir nimet olduğunu, Allah’ın nasihatlerini dinlemek gerektiğini söyledi. Halk arasında cami ve mescit inşa etmenin öneminden bahsederek insanları cami ve mescit yapmaya yönlendirdi. Ayrıca eserinde, Rusçanın eğitim dili olarak uygulamasına öğrencilerin İslam kültür ve çevresinden uzaklaşacağını zemin oluşturacağı için karşı çıktı. Rusça eğitimi destekleyenleri, milletin dinini ve ahlakını bozmakla suçladı.⁴⁷

Bed’ü’l-Maârif

Âlimcan Barudî bu eserinde İslam dini, Peygamberimizin hayatı ve Peygamberlerdeki özellikler hakkında bilgilere yer verdi. Barudî’nin

⁴⁷ Âlimcan El Barudî, *Ed- Dîn ve’l-Edeb*, Kazan 1906, s. 287-320.

ifadeleri ile peygamberler, “Peygamberler Allah-u Teâlâ’nın dini hükümlerini eksiksiz bir şekilde insanlara ulaştıran, yalanı/yanlışı olmayan günahsız kullarıdır.” Tanımladı.

Barudî, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile ilgili olarak, Allah-u Teâlâ’nın bir kulu olduğu ve Allah-u Teâlâ’nın dini kurallarını tebliğ etmek için gönderilen bir elçi olduğunu ifade etti. Ona peygamberliğin ne zaman ve nasıl geldiği, Mekke’den Medine’ye hicreti, kaç yaşında vefat ettiği ve ölümünün ardından Halife olan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın halifelik dönemlerine ve ne kadar süre ile halife olarak kaldıkları hakkında bilgi verdi. Tüm bu bilgilerin yanı sıra Kelime-i Tevhidin açıklaması ve Müslümanlar arasındaki rolünü açıkladı.

Barudî, kutsal kitaplar ve bu kutsal kitapların hangi peygamberlere indirildiğini bilgisini verdikten sonra Hz. Muhammed (s.a.v)’in son peygamber olduğunu ve İslam dininin “sonsuz kadar baki kalacağını” vurguladı. İmanı, “Allah-u Teâlâ ve onun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve kadere inanmak.” Olarak tanımladı. Âlimcan Barudî’nin *Bed’ü’l Maârif* adlı bu eserinde şu sorulara ve cevaplarına ulaşmak mümkündür; Melekler ve onlara niçin iman edilmeli?, Ahiret gününe iman niçin önemli?, Kıyamet sonrası insanlar nasıl hesaba çekilecek.⁴⁸

Ezkârü's-Salât

Âlimcan Barudî “Ez-kârü’s Salât” adlı bu eserinde namaz ve namazda okunacak duâları hakkında bilgi vermiştir. Barudî Mâun, Nasr, İhlas, Felak, Nâs, Kunut, Rabbenâ Âtina, Allâhumme Salli, Allâhumme Barik ve Fil surelerine yer vermiş ve bu surelerin anlamlarını açıklamıştır.⁴⁹

⁴⁸ Âlimcan El Barudî, *Bed’ü’l Maârif*, Kazan 1897, s. 3-16.

⁴⁹ Âlimcan El Barudî, *Ezkârü’s Salât*, Kazan 1910.

Sonuç

Fikirleri ile İdil- Ural bölgesindeki âlimler arasında ön plana çıkan Âlimcan Barudî, Kazan Türkleri'nin olduğu kadar Rusya Müslümanlarının da uyanış hareketlerinde önemli roller üstlendi. Barudî, gerek eğitim gördüğü yıllar gerekse görevde bulunduğu süre içerisinde mektep ve medreselerin gelişmiş milletlere göre geride kaldığını, eğitimde fen ve akfî ilimlere yeteri kadar önem verilmediğini gördü. Barudî bu nedenle İdil- Ural Türkleri arasında dini ve fikri hayatta, özellikle Kazan ve çevresinde başlayan reform ve yenileşme hareketinin içerisinde yer alarak eğitim ve öğretim sisteminin güçlenmesinde, Tatar halkının dini ve ulusal kimliğinin yeniden canlanmasında, Anavatan'a ve millete faydalı insanların yetişmesinde önemli rol oynadı. Âlimcan Barudî faaliyetlerinin yanı sıra yazdığı eserler ile de eğitim- öğretim sisteminin gelişimine katkıda bulundu. Barudî, İslami ilimlerin Türkçe olarak anlatılmasının, İslam'ın daha iyi anlaşılmasında yararlı olacağı düşüncesindeydi. Bu amaçla Ezkârü's Salât, Bed'ü'l Maârif, Muamelât, İbadât-ı Salâs gibi ders kitabı niteliğinde eserler yazdı. Barudî'nin yazdığı eserler dönemin medreselerinde okutulmak üzere basıldı. Sonuç olarak; Hayatı boyunca ve kültürel seviyelerinin yükseltilmesinde önemli bir yere sahip oldu. Barudî, yeni fikirlere açık karakteri Geleceğin bilim adamlarını, tarihçilerini, dilcilerini yetiştirdi. Barudî, getirdiği yenilikler ile tarihte önemli bir yer edinen ulemadan oldu.

Kaynakça

- AGİ, Ferit, "XIX. Yüzyılda Tatar Türkleri'nde Ceditçilik (Milli Yenileşme) Hareketi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 57, 1988, s. 84-96.
- AKÇURA, Yusuf, *Damolla Âlimcan El- Barudî Tercüme-i Hâli*, Aktaran: Ahmet Kanlıdere, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019.
- AKHMETZYANOV, Ramil, *Tataristan'da Tasavvuf Kültürü*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2014.
- Âlimcan El Barudî, *Maârif-i İslâmiyye*, Kazan 1895.

Âlimcan El Barudî, *Bed'ü'l Maârif*, Kazan 1897.

Âlimcan El Barudî, *Ed- dîn ve'l-Edeb*, Kazan 1906.

Âlimcan El Barudî, *El Kitâbü's Sâni, Mine'l-irhinati'l-müteselsileh fi ehadis-i şerife*, Kazan 1908.

Âlimcan El Barudî, *El-Müntehab Min Kitab-ı Zeyli'l-Müzeyyel*, Kazan t.y.

Âlimcan El Barudî, *el-Ukûdü's-Selâs: Nikâh, Talâk, Yemin*, Kazan t.y.

Âlimcan El Barudî, *Ezkârü's Salât*, Kazan 1910.

Âlimcan El Barudî, *Husûl-ül Ereb Fî Nahv-i Lisâni'l Arab*, Kazan 1892.

Âlimcan El Barudî, *Hüsnü'l İbâdet*, Kazan 1910.

Âlimcan El Barudî, *Hüsnül Meşreb Fî Sarf-ı Lisâni'l Arab*, Kazan 1891.

Âlimcan El Barudî, *İbadât-ı Selâs*, Kazan 1893.

Âlimcan El Barudî, *İbadât-ı Selâs*, Kazan 1909.

Âlimcan El Barudî, *Medhal-i Arabiyye*, Kazan 1894.

Âlimcan El Barudî, *Muâmelât*, Kazan 1910.

Âlimcan El Barudî, *Sevâd Han*, Kazan 1891.

Âlimcan El Barudî, *Tekmile-i Sevâd*, Kazan 1908.

ALP, Alper, *Kazan Tatarları'nın Siyasî Konum ve Yönelişleri (1905-1916)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.

BİÇER, Ramazan, "Şihâbeddîn Mercânî", *XIX. Yüzyıldan Günümüze Çağdaş İslam Düşünürleri*, Ed. Kemal Sözen, Ali Kürşat Turgut, Sabri Yılmaz, Divan Kitap, İstanbul 2017, s. 213-245.

DEVLET, Nadir, "Âlimcan Barudî", *DİA*, C. 2, s. 463-464.

_____, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

ERGÜN, Mustafa, ÇİFTÇİ Barış, "Türk Dünyasının İlk Ortak Eğitim Reformu: Usul-i Cedit Hareketi" *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*, İzmir 2006, s. 1-15.

ERUL, Bünyamin, "Tatar Âlimlerden Rızaeddin B. Fahreddin (1859-1936) ve Hadisçiliği", *AÜİFD*, 2, (2005), s. 55-105.

KANCA, Fatih, "Taberî'nin Târîhu'l-Ümem Ve'l-Mülûk Adlı Eserinde Esbâb-İ Nüzûl", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 9, 2018, s. 399-340.

KANLIDERE, Ahmet "Mercânî", *DİA*, C. 29, s. 169-172.

_____, XIX. Yüzyıl Türk Dünyası, *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Dergisi*, Eskişehir 2013.

KARİEV, Ruslan, *Bölge Âlimlerine Göre İdil-Ural Bölgesindeki Yatsı Namazı Vakti Sorunu*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2013.

KERİMULLİN Ebrar, "Tatar Kitap Tarihi Hakkında", Aktaran: Ezgi Sırtı, *Türk Dünyası*, S. 39, 2015. s. 119-134.

MARAŞ, İbrahim, *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme (1850 – 1917)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.

_____, "İdil Ural Bölgesi Müslümanları ve Ceditçilik Düşüncesi", *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet'e Katkıları Sempozyumu*, Isparta 2007, s. 569-580.

_____, "Günümüzde Rusya Federasyonu'nda Din Algısı: Akılcılık-Nakilcilik Tartışması ve Ceditçi Miras", *Orta Asya'da İslâm Temsilden Fobiye*, cilt: 3 editör: Muhammet Savaş Kafkasyalı, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara-Türkistan 2012, s. 1631-1642

RORLİCH Azade-Ayşe, *Volga Tatarları: Yüzyılları Aşan Milli Kimlik*, çeviren: Mehmet, Süreyya Er, İletişim, İstanbul 2000.

SARAY, Mehmet, *Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1987.

TAYMAS, Abdullah Battal, *Âlimcan Barudî*, İstanbul 1958.

_____, *Kazan Türkleri*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, İstanbul 1966.

TOPSAKAL, İlyas, "Rus İmparatorluğu'nda Yeni Ortodoks Yapılanma: İliminskiy ve Sistemi 1860-1917", *Tarih Dergisi/ Turkish Journal of History*, S. 51, 2015, s. 47-71.

TÜRKOĞLU, İsmail “Türk Dünyasının Kuzey Yıldızları Türk – Tatar Aydınları”, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 17, 2012, s. 113-150.

_____, “Müslüman Kongreleri” *DİA*, C. 32, s. 96-98.

